

توسعه محتوای تولیدات نور

گفت و گو با قائم مقام محتوایی رییس مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی
حجت الاسلام و المسلمین اکبر راشدی نیا

به کوشش: احمد اکبری

اشاره

محتوا، زیربنا و ستون فضای مجازی شناخته می شود؛ به گونه ای که هدف از طراحی و ساخت پایگاه ها و برنامه ها در این فضا، رساندن کاربران به محتوایی است که در آن قرار داده شده و کاربران نیز به منظور دستیابی به محتوا در اقسام گوناگون آن، پای در فضای مجازی می گذارند و هر کاربری که به محتوای دلخواهش برسد، کامیاب شده و هر توسعه دهنده ای که بتواند کاربران هدفش را به محتوای مطلوب رهنمون کند، ظفر یافته است. به همین جهت، می توان اذعان داشت که حکمران در این عرصه، محتواست. با وجود اهمیت کیفیت محتوا، بسیاری از برنامه نویسان و توسعه دهندگان در این عرصه، بیشتر همت خویش را معطوف معماری جذاب و زیباسازی صفحات و رابط کاربری برنامه ها یا پایگاه های خود می کنند؛ در حالی که آنچه سبب جذب کاربران است، در واقع، محتوای باکیفیت است.

رقمی سازی منابع چاپی، زمینه نوینی برای انسان گشود که عصر اطلاعات را شکل داد. در این عصر، هم هنگام با تنوع قالب های منابع الکترونیکی، ابزارهایی که مستلزم دسترسی به آن منابع (نشریات الکترونیک، تصاویر، گراف ها و نظایر آن) بودند نیز توسعه یافت. از سودمندی های بسیار گفته شده رقمی سازی، قابلیت جست و جو، دسترسی کم هزینه تر به منابع، ذخیره سازی و نگهداری کم هزینه است.

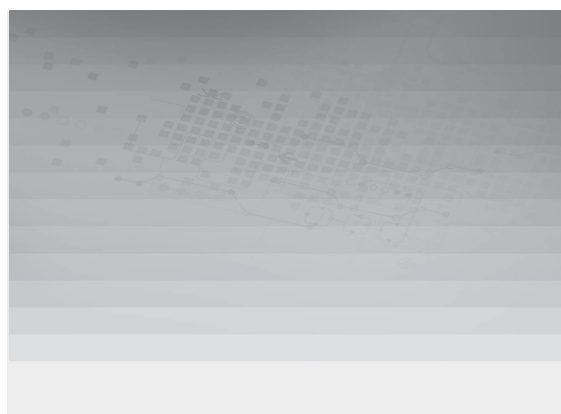
با توسعه رشد سریع نشر الکترونیک، منابع وب و استفاده از وب به مثابه ابزار، در حال تغییر شیوه های زندگی و یادگیری کاربران است؛ در حالی که وب در مراحل نخستین، عمدتاً برای استفاده از برنامه هایی که اطلاعات و منابع را به کاربران می داد، به کار می رفت. در این راستا، توسعه وب دو، و گسترش منابع باز و استفاده اشتراکی و توجه به محتواهایی که کاربران ایجاد می کنند و ابزارهای به اشتراک گذاری منابع مسیر وب تغییر کرد و این تغییر، به گسترش سریع و عمومیت منابع انجامید و این گونه، منابع الکترونیکی، بخش عمده ای از ادبیات جهانی را به خود اختصاص داد.

در دنیای کنونی، محتوای فضای مجازی، از جنس سلطه است و باید در جنگ و رقابت محتوا در فضای مجازی، با شکستن انحصار محتوایی در دنیا، از مرزهای مجازی کشور حفاظت شود. بر پایه آمارهای مراجع معتبر، درصد اندکی از محتوای کل فضای مجازی، به زبان‌های عربی و فارسی است. همچنین، باید به این مسئله توجه داشت که تنها بخشی از این درصد ناچیز، محتوای مناسب و باکیفیت است. مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، از نخستین مراکز تولید و عرضه متون رقمی در حوزه علوم اسلامی است که

مرکز تمقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، بزرگ‌ترین مرکزی است که دارای متون دیجیتال است. در حال حاضر، حدود ۴۰,۰۰۰ عنوان کتاب عربی و فارسی ثبت شده در بانک اطلاعات مرکز داریم که حدود ۱۲۰۰۰ عنوان از آنها تایپ و تصحیح شده است؛ یعنی ۳۰ درصد از منابعی را که در اختیار داریم، تایپ و تصحیح کرده‌ایم

افزون بر تولید محتواهای رقمی، با تولید فراداده و نیز نظام‌های سازمان‌دهی محتوا، فرایند دسترسی به محتواهای رقمی شده را نیز آسان نموده است. آنچه در پی می‌آید، گفت‌وگویی است با حجت الاسلام والمسلمین اکبر راشدی‌نیا، قائم مقام ریاست محترم مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی در امور محتوا که به تبیین کمیّت و کیفیت مقوله محتوا در این مرکز می‌پردازد.

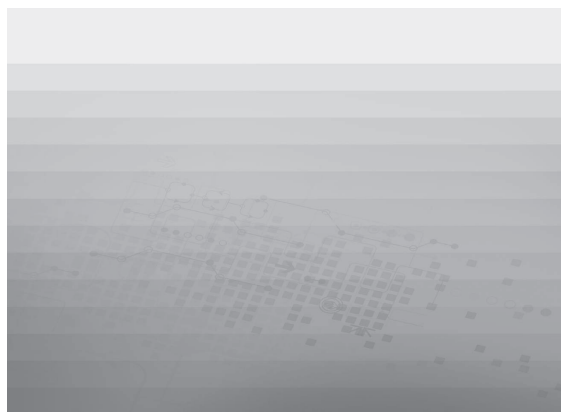
ضمن تشکر از اینکه وقت خود را در اختیار فصلنامه ره‌آورد نور قرار داده‌اید، چون موضوع صحبت ما در

باره محتواهای دیجیتالی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی و نقش مرکز در تولید و توسعه محتوای رقمی، به ویژه در حوزه علوم اسلامی و انسانی است، از این سوال شروع می‌کنم که در سند چشم‌انداز مرکز نور تصریح شده که مرکز باید حایز و دارای تمامی متون اسلامی و انسانی که مورد نیاز پژوهشگران است، باشد. نخست آماری از محتواهایی که در آن مرکز محترم رقمی‌سازی شده و نیز انواع محتواهای رقمی شده را بیان نمایید.

ضمن عرض سلام خدمت شما و خوانندگان محترم، در این باره باید عرض کنم که مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، بزرگ‌ترین مرکزی است که دارای متون دیجیتال است. در حال حاضر، حدود ۴۰,۰۰۰ عنوان کتاب عربی و فارسی ثبت شده در بانک اطلاعات مرکز داریم که حدود ۱۲۰۰۰ عنوان از آنها تایپ و تصحیح شده است؛ یعنی ۳۰ درصد از منابعی را که در اختیار داریم، تایپ و تصحیح کرده‌ایم.

بخش دیگری از محتوای مرکز، مجلات هستند. هم‌اکنون

بیش از یک میلیون مقاله در مرکز داریم که اینها در واقع، شامل ۱۷۳۸ عنوان مجله در ۶۷,۴۴۸ شماره است. همه این یک میلیون مقاله، دارای تصویرند و بیش از نیمی از آنها نیز علاوه بر تصویر، دارای متن کامل هم هستند. بخش دیگری از محتوای مرکز، نسخ خطی است که به نوبه خود، بخش مهم و عظیمی را شامل می‌شود. ما اکنون دارای ۲۰۰,۰۰۰ نسخه خطی از ۱۴۰ کتابخانه مهم ایران و جهان هستیم.

به نظر می‌رسد، مرکز نور با هدف آسان‌سازی دستیابی به محتوای منابع مورد نیاز اساتید و پژوهشگران حوزوی راه‌اندازی شده و تاکنون بسیاری از این منابع در قالب برنامه‌های گوناگون عرضه شده‌اند. چه تعداد از منابع معتبر دیگر که مورد مراجعه مراکز پژوهشی علوم اسلامی و انسانی است، هنوز رقمی‌سازی و عرضه نشده‌اند؟

همان طور که عرض شد، تقریباً حدود ۲۸,۰۰۰ هزار عنوان کتاب داریم که هنوز در چرخه تایپ قرار نگرفته است. البته این نکته را هم باید گفت این مقدار باقیمانده که تایپ نشده، بخشی از آن دارای آمارهای دقیقی نیست؛ ولی حداقل ۱۰,۰۰۰ جلد تکراری و دو نسخه‌ای هست و همین طور، بخشی از آنها در حوزه فعالیت مرکز نیست و تایپ شدن آنها ضرورتی ندارد. بخشی دیگر از اینها هم کتاب‌هایی است که ارزش بالایی ندارند و برای مخاطب خاص در یک مقطع مشخص، مثلاً برای سفر زیارتی معین تهیه شده است. اگر این موارد را جدا کنیم، در نهایت، حدود ۱۲,۵۰۰ عنوان کتاب دیگر داریم که در بانک اطلاعات مرکز وجود دارد و می‌تواند به نحوی در پروژه‌های ما مورد استفاده قرار بگیرد.

آیا روند خاصی در رقمی‌سازی این منابع در دستور کار مرکز بوده و عرضه منابع در قالب برنامه‌ها بر پایه اولویت‌بندی مشخصی انجام شده است؟

بله؛ متون اسلامی را از جهت اهمیت و به ترتیب اولویت می‌توان به دوره‌های ذیل تقسیم کرد: از قرن اول تا قرن پنجم؛ از قرن پنجم تا قرن هشتم؛ از قرن هشتم تا قرن یازدهم؛ از قرن یازدهم تا قرن چهاردهم و متون معاصر.

بر پایه این اولویت‌بندی که فرمودید، تا کنون چه تعداد از منابع توسط آن مرکز رقیمی‌سازی شده است؟

از مجموعه کتاب‌هایی که عرض کردم، حدود ۱۳۰۰ عنوان از تایپ‌شده‌ها به قرن‌های یک تا پنج مربوط می‌شود و ۱۳۷۰ عنوان نیز برای قرن‌های ششم تا هشتم است؛ ۹۱۰ عنوان مربوط به قرن‌های دهم تا یازدهم است و ۱۹۰۰ عنوان از آنها به قرن‌های دوازدهم تا چهاردهم مربوط است و ۴۶۰۰ عنوان از آنها نیز به قرن پانزدهم اختصاص دارد. بخشی هم بدون تاریخ است که البته بیشترشان برای قرن معاصر است؛ چون تاریخ وفات مؤلف نداشته و بدون تاریخ ثبت شده‌اند.

اینکه کتب را تقسیم زمانی کردیم، به این جهت است که به نظر ما متون بر اساس قدمت زمان تألیفشان، از ارزش بالاتری برخوردارند. بر این اساس، در گام اول باید محور کارهایمان را در توسعه محتوایی با استفاده از متون تا قرن یازدهم قرار دهیم؛ چراکه تقریباً بخش مهمی از تراث اسلامی، در این دوره نگارش یافته است.

با همین مبنایی که عرض شد، تاکنون ۳۷۰۰ عنوان کتاب تایپ‌شده مربوط به قرن اول تا یازدهم داریم و حدود ۳۴۰۰ عنوان هم تایپ نشده است که مربوط به همین بازه زمانی است. افزون بر این، چنانچه بر اساس زبان نگاه کنیم، حدود ۶۲۸۰ عنوان کتاب عربی تایپ کردیم و حدود ۵۳۰۰ عنوان فارسی؛ بخش کوچکی هم به صورت فارسی - عربی است و بخشی هم به زبان‌های دیگر. همچنین، از نظر متن و شرح می‌توان گفت حدود ۱۰,۶۰۰ عنوان کتاب‌های تایپ‌شده در مرکز نور، متن هستند و حدود ۱۵۰۰ عنوان از آنها را ترجمه، شرح، تعلیقه و به طور کلی، متون ناظر به متن تشکیل می‌دهند. از حیث آمار جلدی

مرکز تاکنون در فصول بهره‌مندی از منابع در موزه: مدیث شیعه، رجال شیعه، فقه شیعه و اصول فقه، در وضعیت مطلوبی قرار دارد و بالای هشتاد درصد منابع قرن اول تا یازدهم در این موضوعات را دیجیتالی کرده است ... مرکز توانسته بین ۲۰ تا ۳۰ درصد از متون اسلامی را دیجیتالی کند. تایپ و تصحیح، مذاقل کاری است که در باره این منابع انجام شده است؛ هرچند بسیاری از این کتاب‌ها نیز فرمت‌های دیگری به آنها زده شده و غنی‌سازی شده‌اند

هم، بخش قابل توجهی از کتاب‌هایمان تک‌جلدی هستند که آمار آن، حدود ۹۶۰۰ عنوان است و تقریباً ۲۴۸۰ عنوان هم چند جلدی‌اند که از دو جلدی شروع می‌شود تا مثلاً صد و ده جلدی. این نکاتی که عرض کردم، تقریباً نمای کلی بود از محتوای موجود داخل مرکز، نسبت به متونی که تایپ شده است.

به نظر می‌رسد، آمار کتاب‌های چاپی منتشر شده در حوزه علوم اسلامی و انسانی که در کتابخانه‌های بزرگ دیده می‌شود، بیش از آن چیزی است که مرکز نور در قالب برنامه‌های رومیزی و برخط عرضه کرده است. این گونه نیست؟

در واقع، تخمینی است که با ده یا پانزده درصد تفاوت، می‌تواند مطابق واقع باشد. آن چیزی که به عنوان نتیجه به دست ما رسیده، این است که مرکز تاکنون در خصوص بهره‌مندی از منابع در حوزه: حدیث شیعه، رجال شیعه، فقه شیعه و اصول فقه، در وضعیت مطلوبی قرار دارد و بالای هشتاد درصد منابع قرن اول تا یازدهم در این موضوعات را دیجیتالی کرده است. در همین علوم، در تراث اهل سنت دقیقاً قضیه برعکس است؛ یعنی ما از حدیث اهل سنت حداقل ۱۲۰۰ عنوان منبع باید تایپ کنیم تا بشود بگوییم وضعیت نسبتاً مطلوبی داریم؛ در رجال اهل سنت باید ۴۷۰ عنوان کتاب، در فقه اهل سنت ۱۴۵۰ عنوان

بله؛ درست است. اگر به بیرون مرکز نگاه کنیم، باید بتوانیم بفهمیم وضعیت متون در بیرون از مرکز و فراتر از کتاب‌هایی که در اختیار مرکز است، چگونه است. برای این کار، بررسی‌هایی انجام داده‌ایم و با برخی کارشناسانی که حوزه فعالیتشان در زمینه تراث است، مشورت و رایزنی کرده‌ایم. با کسانی که مسئول کتابخانه‌های مهم هستند نیز صحبت نموده‌ایم و دارایی کتابخانه‌های آنها را در آن سه دوره نخست، یعنی از قرن اول تا قرن یازدهم، مورد بررسی قرار داده‌ایم؛ کتابخانه‌هایی مانند: کتابخانه تخصصی تاریخ اسلام، کتابخانه تخصصی فقه و اصول، کتابخانه مرکز فقهی ائمه اطهار، کتابخانه مرکز دائرة المعارف علوم عقلی اسلامی، کتابخانه مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، کتابخانه تخصصی تفسیر و علوم قرآن و کتابخانه تخصصی فلسفه و کلام.

البته نمی‌شود به صورت قطعی در مورد اینها اظهار نظر کرد.

و در اصول فقه اهل سنت ۶۵۰ عنوان را باید تایپ کنیم. البته در تفسیر اهل سنت، وضعیت خیلی خوبی داریم؛ چون پروژه‌های تفسیر قرآن از همان اول که کلید خورده، تمایزی بین منابع شیعه و اهل سنت نگذاشته است. در علوم حدیث، کم کار کردیم، در زمینه فلسفه در وضعیت بالای چهل درصدی هستیم، در خصوص کلام زیر سی درصد، و در مورد عرفان حدود چهل درصد کار کردیم، در حوزه تاریخ بالای چهل درصد هستیم، در حوزه جغرافیا حدود سی و پنج درصد، در سیره بالای بیست درصد و در تراجم خیلی ضعیف عمل کرده‌ایم؛ یعنی حدود پانزده درصد، در ادبیات عرب ضعیف هستیم و در خصوص ادبیات فارسی نیز از کاستی‌هایی برخورداریم.

در مجموع، می‌توان گفت مرکز تاکنون توانسته بین ۲۰ تا ۳۰ درصد از متون اسلامی را دیجیتالی کند. تایپ و تصحیح، حداقل کاری است که در باره این منابع انجام شده است؛ هرچند بسیاری از این کتاب‌ها نیز فرمت‌های دیگری به آنها زده شده و غنی‌سازی شده‌اند.

با توجه به اینکه بخش مهمی از منابع شما مربوط به ایران است، آیا می‌توان آماری از حیث زمان انتشار منابع در ایران هم ارائه کرد؟ به خصوص در زمینه منابع چاپی دوران معاصر؟

بله؛ کتاب‌هایی که در مرکز کار شده، از حیث زمان انتشار هم دامنه وسیعی دارند؛ یعنی از سال ۱۲۴۵ شمسی تاکنون را دربرمی‌گیرد. البته نسبت کتاب‌های این سال‌ها با هم فرق می‌کند؛ به عنوان نمونه، کتاب‌هایی که مربوط به سال‌های ۱۲۴۵ تا ۱۳۴۵ هستند، ۳۲۷ عنوان است؛ درحالی‌که کتاب‌های مربوط به سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰، به ۶۷۴۰ عنوان کتاب می‌رسد و یا مثلاً کتاب‌هایی که مربوط به سال‌های ۱۳۴۶ تا ۱۳۶۰ هستند، ۶۰۲ عنوان است و حال آنکه منابع مربوط به سال‌های ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۵، ۲۸۴۱ عنوان است. به طور کلی، می‌توان چنین جمع‌بندی کرد که از حیث زمانی در یک دوره خاص، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی پوشش خوبی نسبت به تهیه و تایپ کتاب‌های چاپ‌شده در آن سال‌ها داشته است؛ یعنی در سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۰. با توجه به فعالیت ویژه مرکز در این فاصله زمانی و اهتمام خاص به گردآوری و رقوم‌سازی منابع اسلامی، بیشترین منابع مرکز از جهت زمان انتشار، مربوط به همین دوره است. این مطلب نشان می‌دهد که مرکز در آن سال‌ها حرکتی خوبی را آغاز کرده و تقریباً پنجاه‌وسه

درصد از کتاب‌های چاپ‌شده را پوشش داده است. ذکر این نکته هم لازم است که در شناسایی و تهیه متون منتشرشده در هر سال، به تناسب عمل نشده است. بر اساس آنچه گفته شده، سالانه بیش از هزار عنوان از تراث تا قرن ۱۱ در جهان منتشر می‌شود؛ مثلاً مجموع کتاب‌های رقمی‌شده در سال ۷۶ تا ۹۰ در مرکز حدود ۲۴ هزار عنوان است؛ یعنی هر سال، ۱۶۰۰ عنوان تولید شده و بیشتر این منابع نیز ناظر به ایران بوده است. ناشران معروف در حوزه نشر منابع علوم اسلامی در چند کشور بزرگ اسلامی، مانند: مصر، لبنان و ایران هستند. آیا در این باره هم می‌توانید آماری از منابع محتوایی مرکز ارائه دهید. از حیث جغرافیایی هم می‌توان به این قضیه نگاه کرد؛ یعنی کتاب‌هایی که داخل مرکز وجود دارد، از نظر جغرافیایی برای

کجاست. حدود ۹۰ درصد کتاب‌هایی که تایپ شده و در پروژه‌ها استفاده گردیده، چاپ ایران است؛ به عبارت دیگر، ۸۷۰۰ عنوان کتاب تایپی ما، در ایران چاپ شده است. ۴۱۰۰ عنوان کتاب چاپ ایران هم داریم که مناسب حوزه فعالیت مرکز است؛ اما هنوز موفق به تایپ آنها نشده‌ایم. از میان منابعی که تایپ شده و ما نسخه رقمی آنها را در اختیار داریم، ۱۸۰۰ عنوان برای لبنان، ۶۲۰ عنوان برای مصر، ۱۸۵ عنوان برای عراق، ۱۳۰ عنوان برای عربستان و ۶۶۰ عنوان هم برای سایر کشورهاست که محل چاپ آنها ذکر نشده است.

بنابراین، از حیث منطقه‌ای، بیشترین منابع مرکز به کشور ایران اختصاص دارد؛ چراکه شصت و یک درصد از کل منابع مرکز، اعم از تایپی و غیرتایپی، برای ایران است و آثار دیگر

کشورها نیز به صورت حداقلی تهیه شده است و بر اساس آمار، بیشتر متون و منابعی که در خارج از ایران انتشار یافته، در دسترس ما قرار ندارند.

چه برنامه‌ای برای توسعه محتوای محصولات مرکز نور در پیش رو دارید؟

با بررسی‌هایی که انجام داده‌ایم، متوجه شدیم حداقل بیست و پنج هزار عنوان کتاب تألیف شده تا قرن یازدهم وجود دارد که در مرکز کاری روی آنها انجام نگرفته است و بیشتر آنها تراثی است که در خارج از ایران منتشر شده است. همچنین، منابعی است که قبل از سال ۱۳۷۵ شمسی در ایران نشر یافته است و در مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی موفق به گردآوری آنها نشده‌ایم.

باید جایگاه سازمانی در مجموعه ایجاد کنیم که متکفل همین مسئله باشد؛ یعنی کتاب‌ها را رصد کند و اصل کتاب و فایل آنها را تهیه نماید و با مراکز مهم و مؤسسات پژوهشی در ارتباط باشد. همچنین، در نمایشگاه‌های کتاب شرکت کند و کتاب‌های مناطق دیگر را شناسایی نماید و به صورت هدفمند ناشران برجسته و مهم را گزینش نماید. افزون بر این، با ناشران داخلی و خارجی... مرتبط شود و در نتیجه، بستر توسعه محتوایی محصولات نور فراهم گردد

به نظر می‌آید، باید جایگاه سازمانی در مجموعه ایجاد کنیم که متکفل همین مسئله باشد؛ یعنی کتاب‌ها را رصد کند و اصل کتاب و فایل آنها را تهیه نماید و با مراکز مهم و مؤسسات پژوهشی در ارتباط باشد. همچنین، در نمایشگاه‌های کتاب شرکت کند و کتاب‌های مناطق دیگر را شناسایی نماید و به صورت هدفمند ناشران برجسته و مهم را شناسایی کند. افزون بر این، با ناشران داخلی و خارجی که حوزه فعالیتشان در زمینه تراث است، مرتبط شود و در نتیجه، بستر ارائه خدمات متقابل و توسعه محتوایی محصولات نور فراهم گردد. بنابراین، هنوز راه‌های نرفته بسیاری را در این باره پیش رو داریم و نیازمند بسترسازی لازم برای توسعه محتوایی تولیدات خویش هستیم. ✓